

DR. OLÁH JÁNOS
Szeged

„... a tanítónak az óráján tanúsított csend,
jó viselkedet, figyelmet ki kell érdemelnie...”
Péterfy Jenő

Péterfy Jenő a fegyelemre nevelésről

Péterfy Jenő nevét főként a magyar szakos tanárok ismerik. A múlt század szü-
lötté volt (1850. július 8-án született Budán, 1899. november 5-én halt meg Horvát-
országban). A pesti egyetemen nyert tanári oklevelet. 1872-től haláláig reáliskolai
tanár. 1876 elejéig zenekritikákat írt a Pester Lloydba. 1878-tól a függetlenségi szel-
lemű Egyetértés kritikusa. 1881-től a Budapesti Szemlében jelentek meg irodalmi, esz-
tétikai, történelmi esszéi (pl. Eötvösről, Jókairól, Keményről, Aranyról, Bajzáról, Dan-
téről). Gyulai Pál köréhez tartozott, de túlhaladta őket, élénk, szellemes prózájával
pedig eltért Gyulai és társai merevségétől. Fél évig egyetemen is oktatott. Élete utolsó
éveiben fő művének szánt görög irodalomtörténetén dolgozott, melyet korai halála
miatt nem fejezett be. Esszéit ironiával, humorral vegyes élénkség, képekben gazdag
látomásos stílus, tömör nyelvi forma jellemzi. Életműve, irodalmi szerepe nem bonta-
kozhatott ki nagy tehetségének megfelelő arányokban; az élete, munkássága, halála
(öngyilkos lett egy fiumei gyorsvonaton) minta lett a XX. század számára. Századunk-
ban többen utánozták: ki ilyen területen, ki olyanon. A ma pedagógusa is talál követni-
valót Péterfy tevékenységében, ennek egyik terméke „A tanulók fegyelmezéséről” című
cikke, mely ma is aktuális, ma is van mondanivalója, sőt több tételét századunk peda-
gógiai, pszichológiai kutatásai igazolták.

A szerző munkájában rámutat arra, hogy az iskolai fegyelem az engedelmességtől
az öntudatos fegyelemig ívelő fejlődésben alakul. A kiinduló szakaszban a tanulók
feladata az, hogy figyeljenek, kövessék az utasításokat és kérdezzenek. Péterfy tanul-
mányát néhány közhellyel kezdi: „a fegyelem az iskola lelke”, „a fegyelem az oktatás
alapja”, a mondatok a régi iskolák hangulatát érzékeltetik, melyekben a nevelés hát-
térbe szorult, az oktatás mögé. A cikk írója rámutat arra, hogy az engedelmisség még
csak a fegyelem passzív elfogadása. Sok pedagógus ezzel elégedett is volt, beérte a
fegyelemre nevelés első szakaszával, melynek nevelési módszere a követelés: „Sokak-
nak a fegyelem csak praktikus fogások, gépies kicsinyességek összege, melyeket »gya-
korlat« útján sajátítanak el, s melyekkel a gyermek elméjét külső meghajlásra s ép oly
kevés értékű meghunyászkodásra szoktatják... Némelyek a fegyelemnek csak egy
nemét ösmerik, a külsőt, melynek eredményeit legtalálébban negatívfejezhetjük ki:
a gyermek ne fecsegen, helyén ne mozogjon, ne feleseljen, kihágásokat ne tegyen stb.
Ha e negatív erényeket megvalósította, némely tanító már koszorút fon homloka körül,
s azt hiszi, kiállotta hivatása próbáját.” Péterfy ezután azzal folytatja, hogy vannak
olyan pedagógusok, akik még eddig sem jutnak el. Képtelenek elérni, hogy az óráju-
kon fegyelem legyen.

Megszívlelendő ma is két nevelői vezetői stílus összehasonlítása. Az elsőt ma
autokrata stílusnak nevezzük, a másodikat Lewin laissez-fairenek nevezte el. Az autok-
rata pedagógus a gyermek véleményét, vágyait figyelmen kívül hagyja. A zord szigor
jellemzi. A gyermeket gyakran megszégyeníti, lelkicsinyli, állandóan irányít, parancsol.
A laissez-faire rábogyó vezetési forma. Jellemzői: szabadosság, passzív jelenlét. A stílus

eredménye leggyakrabban a teljes anarchia. Hogyan ír mindezekről a múlt században Péterfy? A jellemzőket Lewinhez hasonlóan mutatja ki: „Az első sorából válnak ki . . . a nagyon szigorú, gyermeki ügyekkel folyton bíbelődő, minden légy dongásánál szavukat hallató tanítók; az utóbbiakéból pedig a »gyöngék«, a »következetlenek« . . . Amazok a gyermekek fölötti hatalmukat mintegy élvezni szeretik, s a »meg ne mocsanj«-t oly élvezettel mondják ki, mint valami káplár a parancsát; az utóbbiak következetlenségük vagy erélytelenségük miatt az ifjú világ áldozatai.” Az író rámutat arra, hogy az autokrata vezetésű órák után a diákoknak lazítaniuk kell, fel kell oldaniuk a bennük felhalmozódott feszültségeket: „Amazok a szabad mozgást túlságosan megszorítják, és az emiatt támadó visszahatást kell aztán érezniük az utóbbiaknak. – Ott nem tudják, a gyeplőt hol kell megereszteni, itt pedig nem tudják rövidre fogni.” A tanulókat mindkét stílus „helytörléknék” tekinti csupán, nem többnek. A demokrata vezető dolgozhat csak eredményesen: „A fegyelem soha sem lehet egyoldalú kényszer műve. Mindig oly eredőnek kell lennie, melynek irányát az ifjak hajlama s a tanító egyénisége együtt határozza meg. Hol a tanító egyénisége súlyát veszti, ott megszűnik egyáltalában minden fegyelem; hol az ifjak önként is nem hajolnak meg, ott a fegyelem – lelketlen.” Az író kijelenti, hogy mogorvasággal, zárkózottsággal, durvasággal könnyű kikényszeríteni a fegyelmet, ennek azonban pedagógiai értéke nincs.

Nagyon egyetérthetünk Péterfy következő soraival, melyeknek megszívlelését különösen tanárjelölteknek, fiatal pedagógusoknak ajánljuk: „. . . a tanítónak az óráján tanúsított csendet, jó viseletét, figyelmet ki kell érdemelnie oly tanítás által, mely az ifjak kósza képzelmet egy pontra leköti, oly modor által, mely folyton azok jobb ösztönével s azt – látszólag szándék nélkül – működésre kelti.”

A cikk írója a következőkben a pedagógusi hivatás betöltéséhez szükséges néhány fontos személyiségvonásról ír. A nevelési relációban alapvetőeket emelte ki. Ezek a gyermek szeretete, ismerete, megértése, a gyermek iránti érdeklődés és igazságosság. A tanítónak „kell bizonyos esztétikai fogékonysággal bírnia, miáltal minden élet, minden fejlődött idegen érdek nélkül szeretni tud . . . a természettudóshoz hasonló kíváncsiságot kell a gyermeki lélek iránt éreznie, mert különben annak különöségeit, növéseit balul ítéli meg s még helytelenebbül gyógyítja meg”. Fontos, hogy a pedagógus ismerje tanítványait (sajnos több okból; nagy létszámú osztályok, érdektelenség stb., ennek hiánya ma is jelentkezik negatívumként), mert „csak ezen értelem adja meg neki a kellő szabadságot az ifjakkal szemben; ez adja meg neki az igazi nyugalmat . . ., csak ez ad a kezébe ezer eszközt, igen egyszerű eszközöket, melyekkel észrevétlenül javíthat . . .”

Péterfy következő sorai arról tanúskodnak, hogy ösztönösen megsejtette a közöségek fejlődésének szakaszait: az első szakaszban a pedagógusok követhető és követhető példát nyújtanak, világos szabályokat, követelményeket állítanak a tanulók elé; a második szakasz az együttműködés korszaka, a harmadik szakaszban megjelenik az öntudatos fegyelem, mikor a gyermekek önállóan, felelősséggel döntenek minden olyan szituációban, amelyekre a szabályok nem vonatkoznak, a felelősséggel, a közös érdek felismerése alapján önállóan vesznek részt a szabályok kialakításában és megtartásában: „A ki az értelemmel bír, óvakodni fog a kategorikus imperatívumoktól, a »kell« szót csak ott fogja kijelteni, hol biztos, hogy kívántatik . . . inkább azon pszichológiai rugókkal fog számolni, melyek az ifjú figyelmét, stimulását, meghajlását, ha nem is mindjárt, de lassanként természetes módon magukkal hozzák, . . . minél természetesebben adja magát a tanító, annál szívesebben veszik az ifjak. Minél egyénibb, minél kevésbé csak – típus, csak hivatala szálaiból szövött, – annál üdébb, játékosabb hatású.”

Az író fontosnak tekinti a játékosságot, mely alkalmat ad közös élmények szerzésére. A játék, mint tudjuk, nem zárja ki az egészséges humort, derút; igen kedvező

légműködés alakítható ki vele nevelői hatások befogadására: „El lehet mondanunk: legkomolyabban akkor nevel, ha tud a gyermekkel játszani. Sokan művésznek nevezik a pedagógust; csak ebben állhat művészete. Elbűvík a gyermek mögé, s mégis észrevétlenül tereli oda, ahová akarja.”

Péterfy a pedagógusi hivatás legfontosabb személyiségvonásának tekinti a humanizmust, a tanulókról iránti szeretetet és megértést. A gyermekszerepet még a választott szakterület szereteténél is fontosabb, csak ez teszi képessé a pedagógust, hogy belső tudja élni magát növendékei lelkiállapotába, vágyaiba. Az író így vall erről: „Ha a gyermek észreveszi, hogy a tanító viselkedésének nem a gyöngéség a rugója, hanem a szeretet, mely megértésből fakad, s melyben szigor önzetlen jóakarattal párosul: úgy kilenc esetben tíz közül megadja magát. Bizalom támad benne, elül a rossz hajlam, megszűnik az ellenkezési vágy s szeretettni kíván... a tanító tapintatától függ minden. Neki tudnia kell, hol szükséges több napfény vagy több árnyék, hol biztosító szó vagy ügyesen alkalmazott, általánosságokba soha sem tévedő intés, hol barátságos mosoly vagy hidegebb viselkedés, hol elnézés, hol szigor.”

A tanulóknak biztonságérzetéhez, érzelmi kiegyensúlyozottságához szükséges annak átélése, hogy a pedagógus nem ellenük, hanem értük tevékenykedik: „Másként áll a dolog, ha a tanító lelkét az ifjakéhoz láthatatlan szálak nem fűzik; ha a haragos vagy fontoskodó Gullivert játssza a liliputiak közt... óráján magamagát tekinti főszemélynek, nem pedig a tanítványokat... Igaz vonzalom nélkül, az ifjakat gyakran indokolatlan rokon- vagy ellenszenv szemüvegén tekinti, »jó« és »rosszak« körébe sorolja a szerint, a mint könnyebben vagy nehezebben tud elbánni velük. Nem egy fiúban lát azért »vászott kölyköt«, egy másikban, kinek talán csak korán kifejtett komikai érzéke van, »gúnyolódó, alattomos« lelkűt, egy minden tekintetben jámborabban azonban »kitűnő« tanuló. Az ilyenek vannak első eminensei, kik gyakran utolsók lesznek, s »rossz« életet keserítő fiúi, kikből pedig később a legbékésebb honpolgárok válnak.”

A következő sorokat is tanárjelölteknek, fiatal kollégáknak ajánljuk: „Ha pl. a dacost viselkedéért, egyenesen, szembe megtámadjuk... a legtöbb esetben csak dacosabbá tesszük... Az ellenkezés fullánkját veszélytelenné kell tenni, nem pedig mélyebben a lélekbe tolni... Egy tréfás fordulat, mellyel a tanító a dacos hőst – társai mosolya közt – orra bukni kényszeríti, ezt jobban megrázza, mint az absztrakt szigor. Hátba még el is tudja hitetni vele, hogy a dacában rejlő sértő szándékot, kihívást észre sem vette! S ha most a tanító kis vártatva – kellő alkalommal, pl. ügyes feleletért vagy szorgalmáért még meg is dicséri, ha modora által vele észreveteti, hogy a csorbát előtte kiköszörülheti, s ha mindezt a fiúval szemben látszólag könnyedén, mintegy félvállról teszi, mintha ezáltal reá hatni sem akarna, a fiúban az egyensúly helyre áll... Most talán az intés is szívére veszi, mely vétsége percében lepattant volna róla, mint borsó a falról... A dolog különben egyszerű; igazi Kolumbusz tojása. Csak ne törnének el a kísérletben oly sok tojást a nélkül, hogy helyére állították volna!”

Péterfy cikke a családi és az iskolai nevelés összehangolása fontosságának hirdetésével fejeződik be, mert „az iskola, a tanító azonban minden körülmény közt csak hiányos pótlója, gyakorló kiegészítője lehet a házi nevelésnek. A család köréből nyeri az ifjú lelegevenebb képzetét, leghatalmasabb ösztöneit, melyek fegyelmezésére a tanító befolyása bizonyos fokig mindig csak külső marad.”

Az előbbiekből láthattuk, hogy a cikk, mely a múlt században született, napjainkban is hasznosítható. Több tételét a ma pedagógiája, pszichológiája és pedagógiai pszichológiája bizonyította. Péterfy Jenő e tanulmánya is minta lett a XX. század számára. Elméleti munkásságát olyan nagy költők és pedagógusok folytatták, mint pl. Juhász Gyula, Babits Mihály.

A cikk legfontosabb tanulsága Bábosik István kutatási eredményeit figyelembe véve: a nevelő személyes tevékenysége és magatartása példaképformaló tényező. A nevelő pedagógiai és pszichológiai értelemben fölérendelt helyzetéből és irányító szerepéből következően szándékától függetlenül folyamatos élmény- és tapasztalatforrás a tanulók számára, s így hatékonyan közvetíthet tapasztalati úton magatartási és tevékenységi mintákat.

A személyes példa hatékonyságának egyik alapfeltétele a tekintély, mely szubjektív és objektív tényezők (a társadalmi ranglistán elfoglalt hely) függvénye. Szubjektív feltételek: szakmai és pedagógiai, pszichológiai felkészültség, általános műveltség, folyamatos önképzés, kifogástalan erkölcsi magatartás, kulturált megjelenés, igazságosság és tapintat a gyerekekkel szemben.

Péterfy tanulmánya is bizonyíték arra, hogy a demokratikus vezetési stílussal lehet a legoptimálisabb hatékonysággal közösen dolgozni pedagógusnak és tanítványoknak, mert a szükségletkielégítésre, jutalmazó eljárásokra orientált nevelői személyiség magatartás- és tevékenységformáit gyakran átveszik és utánozzák a növendékek.

IRODALOM

- [1] Péterfy Jenő összegyűjtött munkái, III. kötet. Budapest, Franklin-társulat, 1903. (A tanulók fegyelmezéséről, 66–79. old.)
- [2] Kozéki Béla: A fegyelem szerepe a személyiségfejlesztésben. *Köznevelés*, 1984/11. 26–27. old.
- [3] Simon Gyula: Fegyelem az iskolában. *Pedagógusok Lapja*, 1984/5. 3. old.
- [4] Varga Zoltán: Iskolai ártalmak. Tankönyvkiadó, Bp., 1974.
- [5] P. Balogh Katalin–S. Gergencsik Eszter: Pedagógiai pszichológia. Tankönyvkiadó, Bp., 1977. 31–41. old.
- [6] *Neveléstudományok. Szerkesztette: Szarka József és Bábosik István.* Tankönyvkiadó, Bp., 1982. 75–76. old.
- [7] Dr. Erőss László–dr. Hans Löve: Az iskolai kudarcokról. Tankönyvkiadó, Bp., 1974.